

Te Kōo o Aotearoa

WITH WHICH IS INCORPORATED TE TOA TAKITINI.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Nama 93

HASTINGS

Mei 1st. 1929

TE ROPU O NGA WHAEA.

“Me pewhea te whakatipu ake i te tamaiti, me pewhea tatou ki a ia?” I te takararo o nga tai-tama, me nga tai-tamahine o enei ra ka whakatungia he Komihana hei nui i tenei ahuatanga. I kitea kei nga matua tonu tetahi he. He koronkore ki te whakaako tika i a ratou tamariki. Nawai ka tipu nga tamariki ka ngaro te whakaaro hopohopo ki nga ahuatanga katoa.

Na te patai i runga ake nei i whakaaro ai a Reeri Whekihana (Lady Alice Fergusson) me whakatu e ia tetahi Ropy mo nga whaea katoa o te motu, pakeha, maori. Iua nga kaupapa o te Ropy e whai ake nei:—

- (1) Hei awhina inga matua, kia atanga ai te matakitaki ki te nui o te mana kei a ratou mo te pokepoke i te ahuatanga o te tamaiti.
- (2) Hei whakatu poka ki tena waahi, ki tena waahi e huihui ai nga whaea ki te rapu tikanga atahua e tau ai te whakahaere i nga kainga, te tohutohu i nga whanau i runga i nga whakaaro ma, me te u ki te whakahaere i nga tohutohu.

NGA TURE.

I te mea he whaea ahau, ko te mahi tuatua maaku i te whakatipu ake i taku whanau i runga i te wehi ki a Ihawa, kia tiou hoki he hunga totika mo te Emepara, mo reira ka mahara ahau ki enei e whai ake nei:

(1) Kia te tohutohu kia whakarongo, kia tiaki i a ia ake ano, kia whakahaere i nga matua; a kia pai hoki ahau hei taurua ki a ratou.

(2) Kia aata tupato ki te hunga e whakahaere ai, me nga takaro, me nga pukapuka e korero ai, me te whakato i te

He mea Panui e Rev P. Hakiwai me P. H. Tomoana, he mea ta e te
Cliff Press, Queen Street, Hastings, H.B.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Te Reo o Aotearoa

With Which is Incorporated Te Toa Takitini.

Te Utu mo te Pepa 10/- i te tau,

Me penei nga reta "Te Reo O Aotearoa," Box 300, Hastings.

976

TE REO O AOTEAROA

Mei 1st, 1929

purapura o te mahi.

(3) Kia whakaakona ki te inoi, me nga tikanga o te whakapono.

(4) Kia whakaako ahau ki aku tamariki ki te tapu o te Marena. me te u o tena here.

INOI MA TE WHAEA.

E te Atua, e to matou Matua i te rangi, he inoi atu tenei kia tau iho tau manaakitanga ki te Ropu o nga whaea, kia whakatipu tika ngia ai nga tamariki, hei mea e tipu ai Tou Rangatiratanga. Awhinatia matou hei wahine totika, whai whakaaro, aroha. Akona matou ki te whakatipu i a matou tamariki i runga i tau i pai ai. Whakakahangia ratou ki te tu ki nga whakamatauranga maha (erangi rawa ia a) Meinga o matou kainga kia pai: Aratakina matou ki Tou Wairua Tapu kia tika ai ta matou mahi kia koe aiane i a ake tonu atu: ko Ihu Karaiti to matou Ariki. Amine.

INOI MO NGA MATUA ME NGA TAMARIKI.

E te Matua i te rangi, ko koe nei te matapuna o te matuatanga o nga mea o te rangi, o te whenua. Tukua iho tau manaakitanga ki nga matua katoa e noho ana i tenei motu. Hoatu kia ratou te Wairua o te whakaaro o te aroha. Meinga o matou kainga hei atarangi mo Tou i te rangi, kia rangi ai o matou kainga ki a matou tamariki, kia tohutolu tika ai matou hei Tou te aroha. Ko Ihu Karaiti hoki to matou Ariki.—Amine.

Na Mihi Wiremu enei rarangi i tuku mai ki te Reo:—

"He aha ra i hokona atu ai e koutou te moni mo nga mea ehara i te taro, tokoutou uaua hoki mo nga mea e kore ai koutou e makona? ata whakarongo mai ki a au, a kainga te mea pai: kia ora hoki o koutou wairua i nga mea momona.

Rapua a Ihowa i tona kitenga ai; karangatia atu kei tata ana ia:

Kia whakarere te tangata kino i tona ara, te tangata mahi he hoki i ana whakaaro; kia hoki mai ano kia Ihowa.

a, ka aroha ia ki a ia, ki to tatou Atua, he nui rawa hoki tana mahi tohu." Ihaia 55. 2, 6, 7.

"Te tangata e hipoki ana i ona he, e kore tana e kahe: te tangata ia e whaki ana, a e whakarere ana. ka tohungia." Whakatauki 28. 13.

TE RIPOATA O TE HUI A TE KOMITI TUMUAKI I NOHO KI KAIKOHE I TE 23 O NGA RA O MEAHE. 1929
NGA MEMA I TAE MAI: Right Rev. F. A. Bennett (ex-officio)

Rev. Canon W. H. Keretene.

Rev. K. W. Poata.

Rev. H. Taurau.

Rev. W. N. Panapa.

Eru M. Pou, Esq.

Hemi Te Paa, Esq.

I te 10 o nga haora ite ata ka hui te Pihopa O Aotearoa nga mema o te Komiti nga Minita katoa me te iwi nui tonu ki te Whare Hui. Na te Pihopa i whakahaere te Karakia hei whakapuare i nga mahi o te hui.

Ka puare te Hui.

Na Kenana Keretene i motini na Rev. Panapa i tautoko: "Kia whakaurua te Pihopa o Aotearoa hei Tumuaki (ex-officio) mo Te Komiti Tumuaki o te taha Maori o te Pihopatanga o Akarana." Whakaaetia ana.

Ka noho ko te Pihopa hei Tumuaki mo te Hui.

Ka panuitia nga Meneti. Paahitia ana.

Ka panuitia te Kaute o nga Moni. Paahitia ana.

TE WHAKORERO A TE PIHOPA.

I whakapuaki te Pihopa i ana mihi mo nga mihi aroha a nga iwi ki a ia a mo nga tangata hoki o enei takiwa i tae ki Nepia i te ra i whakawahia ai ia: apiti ki enei ko te pai o nga manaaki i a raua ko tona hoa wahine i a raua e haere nei i roto i te Tai-tokerau.

1. *Turanga Atirikona*.—Kua tae tenei ki te wa e whakamatau ai tatou ki turanga i raro iho i te Pihopa. He mea pai mehemea ka whakatakoto tenei hui i tetahi motini kia whakaturia etahi Atirikona Maori hei mangai mo te Pihopa Maori i tena takiwa i tena takiwa.

2. *Te Kura Minita*. Kia kaha koutou ki te titiro mai i etahi tangata mo te turanga Minita. Kanui te awangawanga o te whakaaro mo nga tamariki Maori e kura mai nei i te Kareti o Hoani i Akarana. Ehara ite mea kei nga akoranga te he. engari ko te mea e kitea ana ko te kaha rawa o te whakapakeha o nga tamariki e puta mai ana i reira. me te kuare ki te whakahaere i nga Karakia Maori. Na reira ka hoki ano te whakaaro ki Te Rau Kahikatea; otira ko te wahi pai rawa ko Te Aute Kareti. Kia waiho ai te mahi Minita ki

mua tonu i nga whakaaro o nga tamariki e tae ana ki Te Aute, a he maha hoki nga kainga hei karakiatanga ma nga tamariki i nga ratapu.

3. *Nga Whare Karakia.* He wa tenei e tika ana kia whakahouitia nga mahi whakapaipai a o koutou tupuna, ara te whakairo, te tui, me te taniko. He taonga pai rawa enei ki roto i nga Whare Karakia, kia tiakina paitia ai enei mea o to taua Maoritanga, hei mea ano hoki e mau ai te wairua Maori i roto i nga whakapaipai o o tatou Whare Karakia.

4. *Nga Himene Maori.* Kanui te whakamihhi mo te pai me te reka o a koutou himene. Engari kia mahara ko nga himene katoa i roto i a tatou rawiri nei na te pakeha, kahore kia kotahi na te Maori. E tika ana kia whakaaro tatou ki te hanga i teahi himene i pupu ake i roto i te ngakau Maori, a he aha te he o te hoatu i etahi rangi Maori mo a tatou himene.

5. *Whakahaere Mihana.* E whakaaro ana ahau ki te whakahaere Mihana i roto i nga Pariha katoa i tenei tau e haere mai nei. Kia kotahi te kainga hei huinga mo nga tangata katoa o tena takiwa o tena takiwa. Kia toru etahi tangata hei hoa moku: kotahi hei whakahaere i nga karaihe akoako i te Paipera, kotahi mo te taha ki nga wahine, ko tetahi mo nga mahi Koea.

6. *Nga whakahaere Kaute Moni.* Kia kaha te whakaaro kia a koutou Kaute Moni katoa, kei ekengia tatou e te kupu i enei ra.

7. *Awhina i nga tamariki Minita.* He hua tenei i puta i roto i te tunga o te Pihopatanga Maori, ara kia horapa te awhina mo nga tamariki a nga Minita ki te motu katoa.

8. *Kura Ratapu.* Kia kaha koutou ki te whakahaere i tenei tikanga i nga wa katoa. I te wa e tamakiri ana e ngohengohe ana nga whakaaro e taea te whakatika; ka tukua kia pakeke he mahi uaua.

Na reira kia kaha mai ra koutou te iwi ki te awhina i to koutou Pihopa Na koutou te taonga nei; te Whakapono i puritia paitia e o koutou matua tupuna, taka iho kia koutou, kua puta tona hua i roto i tenei ra. Kaua e tirohia ko te taha honore o te taonga nei, engari ata whakamahia e tatou tahi, taka paitia te taonga kua homai nei e te Atua ki a koe ki te iwi Maori, kia tupu ai hei mea whakamiharo ki te aroaro o nga whakatipuranga e whai mai ana i muri. Rauhitia mai koutou Maori nui tonu ki raro i to koutou Pihopatanga, whakakotahitia taua te iwi Maori i roto i tenei ra, whakairohia he kaupapa whakapono mo taua mo te iwi Maori, kia noho ai hei mea whakamiharo ki te ao, hei mea ano hoki e whai kororia ai te Atua i roto i a koe i te iwi Maori.

NGA TAKE.

TE RAU TAU O TE WAIMATE. I panuitia te reta a Te Atipihopa mo tenei putake ki te hui, a na Hoori Tane i

whakamarama nga mea kua takoto i te Komiti Whakakhaere hei whakamaharatanga i te huringa o te Rau Tau o Te Waimate a tenei tau e tu mai nei. I whakapuaki te Pihopa i tana tautoko kaha i te reta a Te Atipihopa. He take tenei e pa ana ki te iwi Maori nui tonu, na reira kia kaha tatou ki te mau i te wahi kia tatou o nga whakahaere o taua ra. I runga i te whiriwhiri kaha a te iwi me te Komiti, ka paahitia te motini e whai ake nei: (Canon Keretene-Hemi Te Paa) "Kia puta te mihi a tenei hui ki Te Atipihopa mo tana reta mai kia whai wahi te taha Maori i roto i nga whakahaere hei whakamahara i te Rau Tau o Te Waimate; a e tuku ana Te Komiti Tumuaki i tona reo kaha ki te taha Maori kia awhina mai i tenei putake; a kia waiho ko Te Komiti Tumuaki hei whakahaere i tenei take i roto i te iwi Maori.

TE POARI MO NGA MEA MAORI. I temea he mema te Pihopa no tenei Poari, ka inoi nga iwi kia whakamaramatia nga huarahi e ahei ai te tonu atu kia awhinatia mai e taua Poari. I korero te Pihopa te ahua katoa o te Poari, nga mema me te putake mai o te Putea Moni kei a ratou e pupuri mai ana. I whakaatu te Pihopa ko nga take whanui e pa ana ki nga tangata katoa nga take ka manakohia e te Poari.

HE TAKE MO NGA KURA MAORI. He take tenei kua roa te Komiti e hurihuri ana. Ko te mate e pa ana ki tetahi whehenga nui o nga Kura Maori o te Taitokerau nei, kahore e whakamatautauria ana i te wa whakapaunga o te tau, kia hoki atu ra ano i te tau hou katahi ano ka whakamatautauria. Ko tenei take kua waiho mo te wa e tae mai ai a Ta Apirana Ngata ki Otiria ka hoatu ai ki a ia.

NGA MOTINI I PAAHITIA.

1. Kia puta te mihi a tenei hui ki te Pihopa o Aotearoa mo tona kaha ki te whakamarama ki te korero hoki i nga tikanga e piki ai te Hahi Maori i roto i enei ra.

2. Kia puta te reo kaha o Te Komiti ki te awhina i te whakaaro o te Pihopa Maori ki te whakahaere Mihana i roto i te Pihopatanga o Akarana i te tau e haere mai nei.

3. Ko te Moni Tahua mo tenei tau me noho tatari kia poto mai nga moni o nga takiwa katoa ka tuku ai ki te Tari i Akarana.

4. Kia puta te reo o te Komiti Tumuaki ki nga Minitanga katoa, kia timata atu te whakarapopoto mai i nga moni katoa mo Te Tahua awhina a tenei Pihopatanga i te oranga o Te Pihopa o Aotearoa.

5. Itemea kua whakawhiwhia nei te iwi Maori ki tetahi Pihopa mo ratou, a e kitea maramatia ana te nui o te takiwa hei whakahaere mana, ko te whakaaro kaha o tenei hui kia whakaritea etahi Atirikona Maori hei awhina i nga whakahaere a te Pihopa o Aotearoa i roto i nga Pihopatanga katoa.

PIHOPA O AOTEAROA KI TARANAKI.

No te rahoroi te 13 onga ra o Aperira ka u mai a Pihopa Peneti ki Niu Paremata, i runga i nga whakariterite ka haere ia ki te kainga o tetahi ona tino hoa tawhito o Taraanki nei ara o W. H. Skinner, Esq., i te mea he tamaiti tonu te pihopa na tenei Kaumatua imua, ka tumanako ia mana e whakamanuhiri ina tae mai ki Niu Paremata.

I te ata o te wiki ko tana Karakia tuatahi i 9.30 onga haora Ki St. Mary's mo nga tamariki o te "New Plymouth Boys' High School" I te 11 onga haora ka haere maua ki te karakia pakeha i Fitzroy, he nui te pakeha e haere mai ana kia rongu i te pihopa Maori, otira ko etahi he hoa ano no te pihopa i te wa i a ia e noho ana i tenei takiwa i mua. I te 3 onga haora i te ahiahi he karakia Maori i Moturoa. Ka whai haere tonu mai ano nga pakeha, i te wa o te Karakia. Ko te Whakaminenga kua pakeha, Maori, Inia, Kariki, Itariana, me etahi atu iwi no nga Kaipuke, na reira ka Kauwhau te pihopa i te reo Maori i te reo pakeha hoki. Ka pai ano nga pu tupara. Ka paku ki tetahi ka paku ki tetahi. I te po i te 7 onga haora ko te karakia ki te whare karakia nui o Niu Paremata. Kahore te pakeha i aro ake ki te ua o taua po. Ka whakakiiia taua whare, i te 700 ki te 800 Ka pau te Kaha o te whare Karakia nei ki tewhakaminenga.

I te mane ka haere maua ko te Pihopa ki Parihaka ki te pa o Tohu raua ko te Whiti. Koia nei tetahi onga pa uua ki te mahi nei ki te Karakia. he mea uua hoki te minita te whakaaetia kia whakahaere Karakia i reira. me te mohio tonu hoki o te pihopa ki tera Ahua, na reira te nui o tona whakamihi i to maua taenga atu Ko te mea tuatahi a taua iwi ko te tangi ki nga mate, i muri o te kai ka whakahaeretia te Karakia. i muri mai ko nga mihi, he mea hou katoa enei ahua ki Parihaka kia manaki i tenei hanga i te minita, ka moe atu maua ko te Pihopa i reira. Ite ata o te Turei, ka riro ma te iwi tonu nei e tonu mai ki te Pihopa kia Karakia ano i mua i to maua haeretanga mai, ka tino nui atu te mihi o te pihopa ki tenei ahua. Ite Turei te 16 onga ra ka mahue atu a Parihaka i a maua ka tae mai ki Waitara, ka poroaki mai te huihui a nga minita pakeha (Clerical Meeting) o Taranaki, kia whai Kupu te Pihopa kia ratou mo te ahuatanga o te mahi i waenganui i nga Maori.

No te ahiahi ka tae te Pihopa ki te marae, kei reira e huihui ana nga iwi katoa o Taranaki tae atu ki Whanganui. Poneke me te Waipounamu, he tatari na ratou ki te ra a Ta Apirana Ngata. Otira i te mea ka tae mai te rongu o nga aitua ki a Ngata ka waiho te hui hei whakakotahi i te korero a te iwi mo muru raua ko Raupatu. Ka tu te pihopa ki te marae ka tangihia ka matu ka mihia e te tangata whenua i te tuatahi, enga manuhiri heke mai hoki. Tokoru nga tangata i tu mai

ki te whakatōi ki te pihopa, engari e koa ana ahau i te mea e hāra enei tangata ake i Waitara. Katahi ano pea te marae i penitia ai te pihopa, kotahi tonu ko te tamaiti Ake a Te Whiti Otira na nga Kaumatua tonu o te marae i riri aua tangata, Ka Kii tetahi o nga Kaumatua ake o te marae a te Kapinga ko ta Te Whiti i waiho iho ai ko te Rangimarie ko te whakaaro pai ki te tangata na reira ka he nga korero rere noa ki te tangata. Otira ko te iwi katoa i manaaki nui i te Pihopa. Ite po ka tu te Karakia nui a te pihopa ki te marae, tino kaha nga iwi ki te whakarongo ki te kauwhau a te Pihopa. Ite Weneiti te 17 onga ra. i te 7.30 onga haora i te ata ka whakatakotoria te Hapa a te Ariki e te pihopa ki St. Johns Waitara no te 7.30 i te po ko te Karakia pakeha ki Waitara, tino matara te haerenga mai o etahi onga pakeha kia rongō i to tatou pihopa, ko nga pakeha kei te kite mai he taonga to tatou, ki etahi ia o tatou e rite ana tenei taonga ki nga peara i maumauria ra. No te ata o te Taite 18 onga ra ka mene katoa nga iwi ki te marae, ka tae mai hoki a Ta Maui Pomare, a te Tuiti Maketanara me etahi atu, i roto i te whaikorero whakapuare a Ta Maui Pomare i powhiri ia i te Pihopa me taua kupu ano hoki kia kaha te pihopa. Ka tu ano te pihopa ki te mihi ki nga iwi kia Ta Maui Pomare hoki i runga i tona mate taumaha. No te po o te Taite ko te Karakia whakamutunga a te Pihopa ki te marae, no tenei ka tino nui atu te tangata. Ite ata o te Paraire ka haere atu te pihopa i Waitara Ki Otaki, ko te whakarapopototanga onga korero o tenei taenga mai koia nei. Kia ora ra te pihopa kua titiro atu to iwi ki a koe.

KAHI T. HARAWIRA,
Waitara.

PEWHEA KE IA.

He maha nga kupu hohonu i puaki i a Ta Apirana Ngata i nga ru-mate mo Taranaki Te Ua i Omaha 25 Maehe ka huri. Me whakataki ake e te *Reo* etahi o aua kupu:—
(1) "Te Ngira-tutahanga e tui nei i nga maramara ka oti te mea topu—te kahu." I mea Ngata i rongō tuatahi ia ki tenei kupu ki te Pihopa o Aotearoa i Tikitiki. Ki tona whakaaro ko te kupu nui tena o tenei wa. Tena pewhea ra te nui o tenei kupu? Me whakamatau te *Reo* ki te whakamarama i tana i mohio ai: E tika ana, ko te Pihopa te ngira-tutahanga. Ina ia te taiawhio nei i te motu. te tui haere nei i nga iwi kia whaiti ki runga i te whakaponu. E tika tonu ana mo Ngata tonu ano tenei kupu. Kua tuia e Ngata nga iwi o te motu, kua whaiti i a ia—kua kotahi. Engari, ko te hawhe kau pea tenei o te tikanga o te kupu nei. Ina ake pea tetahi hawhe. Te Ngira-tutahanga. Ki te whakamahia

ka oti he kahu hei huhi mo tera mo tera, ara te mahi—of service. He ngira-tutahanga a Pihopa Peneti raua ko Ta Apirana Ngata. Na te wa i tongi tenei tokorua, ina e mahi painga nei, mo te taha wairua tetahi, mo te taha tinana tetahi. Ki te minamina etahi kia eke ki te taumata o te tokorua nei, ina te arawhata “Ki te mea tetahi kia whakatipu tangata rahi i roto i a koutou, me whakatipu kai mahi ia ma koutou.” Matiu. 20, 26.

(2) “Whakairia ake o koutou whakapapa ki nga pakitara o o koutou whare puni.” He tokomaha te hunga e mea ana, ko te tikanga o tenei kupu a Ngata, e mea ana ia me kaati te ako i nga whakapapa. Pera ana i ta Paora kia Timiote I Tim. I, IV. Ko ta Paora kia Timote ko te whakapau i te taima ki ia mahi, kaore nei he mutunga. He tautohetohe, he whawhai te tukunga iho. Pera ano ta Ngata. Ko te reo o te wa, kia taua ki te maori, e ki ana a Ngata, ko te mahi. Me mahi ka ora. Me mahi ka haere tahi i te taha o te pakeha i enei ra. Ki te mangere, ka takahia atu e te pakeha ki ro paruparu poharu atu ai. Ka maha nga rongonga o te *Reo* i a Ngata e whakahau ana “Kia mau ki to koutou maoritanga.” Ma nga whakapapa ra, me te whakaaro maori e mau ai te maoritanga. Engari e rangatira ma, kia pai ano te whakapapa. Kia aata hanga ki te tangata iti. Ma te tangata iti, ka mohiotia ai te tangata rahi. Ko te pa-tuwatawata nei tenei. Otira, ki ta te karaipiture, kotahi tonu tuhononga atu o te tangata rahi, o te tangata iti, ko te Atua anake. Ruka. 3. 38. No reira mo te mahi te tikanga o enei kupu, whakairia ake nga whakapapa. I te hui Tenehi i Whanganui i mea a Ngata, “Kanui toku titiro kia koe kia Whanganui, ka haere ana ki te mahi, whakawaha rawa nga whakapapa ki runga i nga tuara. Ki au kia Ngatiporou ka haere ki te mahi ka puru i nga whakapapa ki ro pouaka, raka rawa, kei paruparu.”

I Omahu ko te whakairi nei. “Kaore te rangatira e whakapaparia. Ko te ware anake e whakapuputa i tona whakapapa, kia piri ai ia ki te taha o te rangatira. Engari rangatira ma, hei te wa o te mahi, whakairia ake o koutou whakapapa-rangatira ki nga pakitara o o koutou whare puni, kia tata atu ai tenei i te ware nei ki o koutou taha, takataka tahi ai. i runga i nga mahi.” Ara, whakarumatia nga whakapapa, me nga mahi. He wa mo tetahi, mo tetahi.

(3) “Kia matau ra ano a Ngati Kahungunu ki te whakaruma i ona whakaaro, i ona mahi, i ona tikanga, ka kitea ko ia tetahi o nga hapu kaha o te motu. Tena hoki e noho hei kai arataki i era atu.” Ahua hinatore pea tenei kupu. Tetahi kupu nui ki te aata wanangatia e te hinengaro mohio. Tena koa. Ki te *Reo* e toru nga whanga o tenei kupu:— (a) Whakaruma, etc. (b) Ka kaha, karongonui, etc. (c) Ka

arataki, etc. He hapu nui a Ngati Kahungunu. E toru wahanga, Te Wairoa, Heretaunga, Wairarapa. He pera ano me era atu hapu, he wa i piki ai, he wa i heke ai. Kei nga kaihautu tonu te aronga. I enei ra ko te puaki o Kahungunu ko te heke. Otira kua heke mai ano i mua i nga matua. Ka pau te whenua. Kua ngaro te mana. Kua hamatemate nga kai hautu. Inaianei kua kaihautu katoa. kua rangatira katoa. Te kupu poto, kua toha te aronga o nga mea katoa, ara kua hanumi. Hei konei pea te whakaruma nei.

(a) *Whakaruma, etc.* Ko Katorika te rangatira naana te mahi. Ko Mihingare Momona, ko Ringatu, ko Ratana, ko nga kai mahi. I mua o te timatanga o te mahi ka mea a Katorika: e hoa ma. e hiahia ana ahau me Katorika katoa koutou ka hoatu ai e au te mahi ma koutou. Ka oho mai ko Ratana, e! kaore tena e tika. Waiho mai te whakapono i tona ruma ano. He ruma ano to te mahi, ko au hereangi nei ta matou e hiahia ana. Hie, hie, Ratana kua tika tau. Kati, e mahi, me tou ake whakapono. Kia kua ia e pera me Papu Tutaki, i whakatu nei i a ia hei mema mo te Ropu mahi, me uru ra ano ki te hahi ratana katahi ano nga ratana ka pooti kia ia. He ruma ke to te hahi, he ruma ke to te pooti mema. No reira e Ngati Kahungunu e tika ana ra te kupu a Ngata mo taua. Kia matua mohio ra ano taua ki te whakaruma i o taua whakaaro, katahi ano taua ka ahei te hikoi tahi me era o nga iwi kua maro nei te ua ki runga ki nga rahu- rahu hou o te wa.

(b) *Ka kaha ka rongonui etc:* He hapu kaha, he hapu rongonui, a Ngati Kahungunu i nga wa ka huri. Ahakoa ano kei te rongonui tonu ano i naianei, engari ahua hau nei, atarangi noa nei. Kaore he tuturutanga pera i mua ra. He kaha a Wairarapa i te wa i a Tamahau. He kaha a Heretaunga i te wa i a Taranaki. Kua hamate enei kai hautu, kua kaha mai ko te Wairoa. Ko te Hata Tipoki ko Turi Kara, ko Patu Terito nga kai hautu o tenei moka o Kahungunu. Kanui te rongo pai ake kia Ngati Kahungunu o te Wairoa. Kua tu to ratou nei Ropu hei whaka- haere i a ratou, ara te Kahungunu Welfare League. Kanui to ratou nei kaha, ki te aru i nga whakahau a Ngata. Kei te miraka kau te nuinga. Ko tenei i te puhake nei, kei te haere ki te rapa whenua i Taupo. Kei te ahua pai tenei moka o Ngati Kahungunu. Ko nga mihingare, momona, ringatu kua whakaruma. Ko nga ratana ia kei te roha tonu, engari mo te wa poto pea.

Ko Ngati Kahungunu o Heretaunga te he rawa. O te 600 tangata 10 he pama hipi, 10 he miraka kau, 10 ahu- whenua (agriculturist), 10 he pama tomato. I hepara. I te minita ka mutu. Ko te tokomahatanga he noho noa, he pono-

nga na te pakeha. Kaore he kereu ki te rapu i tetahi mahi pumau e totoo tonu ai he oranga mona me taana whanau. He whanga ki nga reti, he tatari ki te wa kuti-hipi ta etahi. Pai noaiho. Tutuki ana te pama hipi ki te mutunga o te tau, tutuki ana ano hoki te noho noaiho. Kaore he raruraru. Ma waho ke e kite mai te takararo o Ngati Kahungunu o Heretaunga. Kia ia ake ia kei te pai tonu, pononga atu ma te pakeha koira tonu atu. E, Heretaunga! korikori ake ra, korua ko Wairarapa. Kua e waiho ma te Wairoa e hapai te rongonui o Kahungunu katoa.

(c) *Tena e kai-arataki etc.*, I arataki a Kahungunu i mua. Ko Pareihe te tangata. Ko Karaitiana te tangata. Ko Tomoana tera. Ko Tamahau tera. Ko Taranaki Te Ua tera. Ka mutu i enei te aratakitanga. Inaianei kua aratakingia, e nga tikanga pohehe noaiho. kopeka. Na te kuare pea i hohoro ai te riro. Pena he take totika, moemoea ana te titiro a te tangata, kaore e aro atu. He nanakia koa i a Pihopa Peneti e arataki nei. Abakoa no te Arawa, engari e mea ana a Ngati Kahungunu na te nohanga ki Heretaunga i tu ai hei pihopa. Pea? Tena ra Kahungunu e! takawhitawhita ake, rauhi ano i a koe, me kore e hoki mai ano o ahuatanga o nga wa ka huri. Tirohia te kupu mou, aata whakaarohia. E nga tai-tama marama o Kahungunu e ara, kia tawhiti te titiro. Kaati te titiro ki mua tonu o te ihu, ara ki ta te pakeha e ki nei self-centred. Ko te rua tanumanga te *kupu pakeha* nei o nga iwi maha o te ao. E kore hoki taua e mawheto. E ara! Kaati te moe! Whitiki i a koe hei pononga mau ano! Ma te Wa koe e tohi a nga ra kei te heke iho.

HUIA TANGATA KOTAHĪ.

Ki te Reo o Aotearoa: Utaina atu enei kupu ruarua hei titiro ma nga tangata mohio, ara ma nga kaumatua kuare o te ao-parauri.

Tenei kua atanga te titiro iho e kore rawa taua te iwi maori e Kotahi i runga i nga mahi whakatu kingi, i nga mahi poropiti. I na hoki he takaro noa iho naana i whakatopu nga tamariki matau o te motu ki Ngaruawahia. Katahi ka whakaurua nga whare maori Hui Pihopatanga o Aotearoa—Hui Kaunihera—Hui Poari whutupaoro—Whakataetae Tenehi o te motu—Tapae i te inati a Waikato. Ka manuku nei te hunga whakaaro o te Motu ki Ngaruawahia. Tetahi hui miharo. Kite ana nga taringa, rongo ana nga kanohi i enei kupu na “Kia mau ki to maoritanga.” “Whakatopu kia kotahi i nga ra o te pakehatanga nei.” “Akongia ou taonga ake o te maori, nga waiata, nga patere, nga oriori, nga haka, nga whakairo, nga tui, nga raranga, nga whakapapa, me te Reo maori.” “Kaore he ruma mou i o te pakeha taumata kua kiki tonu ake i te

pakeha, engari e hoki ki to taha maori." "Homai ki au nga taitama hiahia ahuhenua o te motu kia whakanohia ki nga whenua pungapunga o Tuwharetoa, kia tere i te wa kei a tatou tenei mana. "Nga taonga ma te hinengaro mahara.

Kia ora a te Puca, te Wairaka o enei ra. Te wahine naana i koko nga taniwha o tena hopua o tena hopua. i tere terepu ai ki roto o Waikato. Kia ora e hine 'Kia ora huihui ano korua ko to 'pononga' ko Apirana Ngata.

E Ngata' tenei ra kei te kitea atu ko koe kei muri o nga hui penei te whanui o te motu. No te Wa te Reo, "Huia Tangata Kotahi," ko tau he whakatinana. Ka kotahi ra i a koe nga iwi o te motu. He mea miharo, kaore i mua iho. Ki au nei na te Rungarawa tenei mahi.

Titiro ana: I whakamatau nga tipuna ki te whakakotahi i te motu. Ko te whakatu kingi tenei. Ka tukua kia te Heuheu, ka tukua e te Heuheu ki a te Kani-Atakirau. Ka whakahokia e te Kani-Atakirau kia Waikato. Ko Potatau tenei. Ko te Kirihipi te kaupapa. Kaore ra i kotahi nga iwi, engari mate whenua, mate tangata.

Tenei ra e Ngata te whakatopu nei koe i nga iwi i runga i te kaupapa ahuhenua, pupuri i te maoritanga, tomo ki nga matauranga pakeha, me te pupuri i te whakapono. Kua kotahi ra nga iwi, ina hoki kua tuwhera nga tatau o te whare whaka-keke nei o Waikato. Ka miharo.

Ki au nei e Ngata ko te Maui koe o enei ra. Nau i hi ake he whenua hou mo to iwi maori, ara he herengi. Ma te herengi ka riro mai he oneone. Aua oneone ano i tumau- ngia i nga wa o te kuaretanga, i nga wa hoki o te kawē mana rangatiratanga. Ka miharo.

Kua puta taku whakahau ki oku minita, mihingare tonu, ringatu kia whakaputa inoi mou kia whakatakia nga ra kia tutuki pai ai nga koingotanga. E te Atua tohungia a Apirana Ngata me tona whare katoa. Naku tonu taku inoi.—Amine.

Na to hoa i roto i nga mahi.

Te Whetu Paerata.

Ruatoki. 6/4/29.

Ki te Etita o te Reo: Tena koe. Tukua atu tenei rongō ki te ao katoa. No te toru o nga haora o te ahiahi o te Taite, 10 onga ra o Aperira ka huri, ka tae mai a te Miira Te Tokomauri Te Tomo ki toku kainga. Ko taana take ki au, he whakaatu mai kua oti ia me taana whaereere te pana e tona whaea. Kia marama no e tona whaea ake, ehara i te mea koka whangai nei. Ka naomia atu e te wahine nei ka riihitia tona whenua ki a te Whiwhi Tapine. Kaore ahau i mohio ki tenei take.

Ka haere a te Miira ki te wawaahi pohi maana i te tahuna o te awa o Rangitikei. Ka oti ka hoki te tangata nei. I te kainga, ka korero atu a te Whiwhi ki a te Miira naana nga pohi, no te mea no runga i tona whenua. Ka ki atu a te Miira kaati me tiki he kai ruri. Ka hipa a te Miira ka tae a te Whiwhi mauria atu ana nga pohi. No te ruuritanga a te kai-ruri ka kitea no te pakeha ko te whenua. Ka hamenetia e te Miira a te Whiwhi. No te 26 o Aperira nei ka whakataungia kua hinga a te Whiwhi. Ka tapiki atu te whaea o te Miira ka utua te hingana o te Whiwhi. Ko te waahi hei titiro whanui ma te motu ko tenei (1) I pana a te Miira e tona whaea ake. I meinga hei tautangata. I awhina hoki te kuia nei i te hoa tauwhaingā o taana tama ake. (2) Ko te Whiwhi he tangata hapai o te hahi ratana, koia nei aana rongopai he pana tangata. I te ngaro ke a te Miira ki Putaruru, ka panaia nei taana whanau.

(3) Ko te Whiwhi he tangata hapai i te hahi ratana. E hara i te hanga nga kai hapai o te hahi ratana, koia nei aana rongopai he pana tangata, he marena tamariki kaore ano kia rite nga tau.

Na reira e te Etita tohaina atu enei kupu ki nga topito e wha o te Motu tae atu ki te Waipounamu.

Heoi ano

Taite Te Tomo

Kakariki 16-4-29.

TE RARU O TATOU O TE IWI MAORI.

Ki te Etita:

E mihi ana ahau moku i kite iho i te reta a Arapeta Awatere, e patai nei he aha te take i penetia ai taua te Iwi Maori. Ko te putake o tenei patai i putaketia mai i nga Mahi Whanui (P.W.D.) I whakaatu mai ia i te tiporotanga a te Kawanatanga o te Waari i te raina tereina mai i Rotorua ki Taupo. Mo te kohinga i nga pakeha anake hei haere ki te ara tereina o te Tairawhiti. Ko nga maori e 40 i mahue. I whakamarama ano te kai tuhi, tokorima o nga maori no te mea he hunga uniana, i whakahokia ano ki te mahi.

No reira e te Etita, e hiahia ana ahau ki te whakamarama i nga mahi Whanui i raro i te P.W.D., ara mahi mo te katoa. Ina etahi o aua mahi:—Hanga raina Reriwe, Raiti Hiko. Rori, me era atu e whaipanga ai te katoa.

I tona e te Uniana kia whakaetia e te Kawanatanga te Preference Clause kia whakaekengia ki runga i te hunga o nga Mahi Whanui (Public Works) Kaore a te Maahi i whakaae. Kaore hoki a te Waari i whakaae. Ka kitea ai kaore te Kawanatanga i te hiahia ki te Uniana. Ka mohio ai tatou ko te

raruraru e patai nei a Awatere kaore ke i ahu mai i te Uniana, engari tonu i nga Apiha a te Kawantanga.

Mo te whakanekeneke i nga tangata mahi, i tetahi waahi, ki tetahi atu waahi; e hoa maku e ki atu kia koe ko te Kawantanga te rangatira o tena mahi; ara ko ana Apiha (Engineers). Koia nei taua hunga mahi takararo kia taua ki te Iwi maori.

I te mea ko ahau tetahi o nga Apiha whakahaere o te Uniana, e mohiotia nei N.Z.W.U., ara te Kotahitanga o nga tangata mahi o Niu Tireni, e hiahia ana ahau ki te whakamarama i nga mahi a te Uniana i roto i nga Puni (camps). Ko nga Puni katoa, kua oti te whakawhiwhi ki nga kaupapa Ture a te Uniana, hei arataki, hei tiaki (guide) i nga tangata mahi katoa. Kaore mo nga tangata uniana anake, mo nga tangata kore uniana ano hoki. Kaore he wehenga i waenganui o enei tangata. Ko nga painga katoa i whawhaitia e te Uniana, mo nga tangata mahi katoa, uniana mai, kore uniana. Ko nga ahuatanga (conditions) papai katoa e whiwhi nei nga tangata mahi katoa na te Uniana i whawhai ki te Kawanatanga. Whiwhi atu hoki nga tangata o nga Mahi Whanui (Public Works) i aua painga ano.

Na reira ka ki ahau, ko nga mea o taua o te Iwi maori kei runga i aua tu ahua mahi, e tika ana kia whai takoha ki te Uniana mo nga painga e toha nei ia ki te hunga mahi katoa. Otira maku e ki ake ko taua ko te Iwi maori he kaha ke atu i te Iwi Pakeha ki te awhina i nga whakahaere uniana. Ko te rereketanga tenei, e 90 paiheneti te kahanga o te maori, e 80 to te pakeha. Ko ahau e tino mohio ana ki tenei ahua.

WHAKAMARAMA.

Ko nga mahi a te Uniana i roto i nga Puni (camps):—

- (1) He titiro i te ahua o nga whare, nga moenga, etc.
- (2) Wai kai, inu. (3) Nga kai e tika ana kia whiwhi te hunga mahi, etc. (4) Te utu e tika ana kia whiwhi te hunga mahi, etc. (5) Kia koha aia tangata hei oranga mo te Uniana.
- (6) Whakatu Komiti. He Perehitini, he Hekeretari, me nga mema tokotoru. hui katoa tokorima. Otira kei te rahi o te Puni te ritenga.

Ko te mahi a tenei Komiti he aata titiro i nga ahuatanga katoa e whaipai ai te hunga mahi, ara pai tinana, pai whakaro, pai hinengaro pai mahi.

Bob Tutaki.

Te rongoa tuatahi mo te mare mo te matao mo te puru
WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

Mo te mare o te Tamariki whangaia ki **WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.**

TE HUI TOPU O NGA KAUNIHERA.

Ngaruawahia.

18th Maehe, 1929.

Kia Ta Apirana Ngata,
Minita mo nga MahiMaori.
Ngaruawahia.

E Pa tena koe,

I tu te Hui a nga Kaunihera o te Motu i te Haterei nei ki te Pa Maori i Ngaruawahia ki te titiro me te whiriwhiri i te ahua o nga mahi i raro i te Ture Kaunihera me nga Paeroa i raro i aua Ture.

He nui nga tiro-tiro me nga whakaaro i takoto i nga mema mo nga waahi hapa me nga waahi awangawanga o te Ture me nga Paeroa, a kitea maramatia ana te kotahi ote whakaaro o te Hui, kei te kaha kore te Ture ki te whakatutuki i te nui-nga hiahia o nga Kaunihera, a whakaotia ana e te Hui me whakatu a Captain Pitt H. Love, H. Marumaru, H. Tai Mitchell, me Dr. Ellison hei Komiti Whaiti ki te whakarapopotu i nga whakaaro torutoru ote Hui mo nga Ture Kaunihera me nga Paeroa hei whakatakoto atu ki te Minita Maori.

Na reira, i raro i te whakahau ka tuhi atu.

1. Ko tenei taonga ko te "Mana whakahaere i o tatou Marae" he taonga e ngakau nuitia ana e te nuinga o nga tangata o te Motu.
2. He nui nga tau i kaha tonu nga mahi a tae noa ki te wa i kore a Timi i tanatuunga Minita. No tera wa ki naianei ka mate haere nga mahi ate Kaunihera i runga ite whakaaro kore mai ote Kawanatanga ki te whakatikatika i nga waahi ngoikore o nga Ture. A i tenei ra he tika tonu tenei korero ko nga Kaunihera ote motu e noho tupapaku ana i tenei ra—moumou tenei taonga a to tatou matua a Timi pena koe ki te ki ana i tenei ra me horoi atu.

Kei te mohio ra koe ki nga ngoikoretanga o nga ture e mohiotia ana hoki e matou na reira ka tono atu matou ki a koe kia mahia e koe tetahi Kaupapa mo o tatou Marae kia pai ai nga mahi i roto i o tatou Pa.

Ina etahi o nga mea i aata whakaarohia e te Hui e whai ake nei:—

1. Ko te Ture Kaunihera Maori me ona Pae-roa me whakahou, me whakatopu, kia whai waahi ai ki nga ahuatanga o naianei.

2. Me whakauru tetahi rarangi hei tautoko i te whakaaro inihua i te oranga mea ake nei timataia.

I mea te Hui me kōhi a tau nga maori mo tenei take. Ko nga moni me whakatopu. Me aata pupuri he pukapuka kaute. Me tapiri e te Kawanatanga he £1 mo te £3 e kohia.

Ng ki te hunga i kōhi: Ka riro ma nga moni inihua e utu te takuta me te hohipera.

3. Kia aata wanangatia pewhea, ko tewhea, kei whea te tuturutanga o te kupu nei 'kainga maori.'

Kainga i roto i te Public Works Camp.

Kainga i roto i te Para (Borough).

Kainga i roto i te rohe Poari Taone.

Kainga i roto i te Pa

4. Kia aata whakamaramatia te kaha o te toro o te mana o te Kaunihera Maori. Ina koa, he maori e noho pakeha ana, ka whai mana ano te Kaunihera ki a ia me tona kainga?

5. I aata whiriwhiria a kitea ana e te Hui he mea tika kia tonoa he moni awhina i te Kaunihera, kia mama ai te tutuki o nga mahi i raro o te Ture.

6. Kia riro ma te Tari e utu nga raruraru o nga mema e karangatia kia tae ki nga Hui takiwa a te Kaunihera.

Kia mahara e wha huinga o nga Kaunihera takiwa i te tau

7. Ko nga whakapai marae (sanitation) me te kawewai (water supply) me tapiri e te Tari he pauna mo te pauna.

8. Kia whakamana kia kawa e nuku ake i te tokorua mema o te Komiti Marae hei uiui, hei whakatau i nga raruraru e kawea mai ana ki te Komiti. Ki te takoto he whaka-hipa mo tetahi, mo etahi, mo te katoa ranei o nga mema o te Komiti, a te hunga nona te raruraru, kia taea e te Tiamana te whakatu tetahi hunga noa hei uiui, hei whakatau i te take.

9. Kia tu he Hui Topu ma nga Taraketi o nga Kaunihera Maori i te wa o te Ra Aranga (Easter Week) i nga tau katoa.

10. Kia whakaratoa nga Kaunihera Takiwa ki nga kape o nga Ture hou, me nga Pae-roa hou.

Wiremu Piti

Tiamana, Hui Kaunihera Maori.

Kia Ta Apirana Ngata Kt.

E Pa:

I te hui whakamutunga a nga Taraketi o te Kaunihera Maori, i pahitia te motini e whai ake nei:

"I te mea ko te hui tuatahi tenei a nga Taraketi o te Kaunihera Maori mai o te whakatunga i a Ta Apirana Ngata hei Minita mo te Taha Maori, e hiahia ana tenei Hui ki te tuku mihi ki a ia, mo te ekenga ki tenei taumata honore. E atanga ana te matakītaki a tenei Hui ma tou ngakau aroha, e

aata arataki, e tohutohu te Kaunihera Maori e whai take ai a nga ra e heke iho."

Whakaae katoa me te pakipaki.

Wiremu Piti.

Tiamana, Hui Kaunihera Maori.

Ngaruawahia, Maehe, 18/29.

Kia Te Puea Hereangi.

E hine tena koe: He whakaatu tenei i te hui a te Kaunihera Maori i tu ki tou Marae, i pahitia te motini e whai ake nei:

"Kia puta he mihi, me te whakamoemiti a tenei hui Kaunihera ki a Te Puea Hereangi mo taana powhiri kia hui nga Iwi o te Motu. Na taua powhiri hoki ka waimarie nga Kaunihera, ka noho huihui ki te titiro, ki te korero i nga tikanga me nga whakahaere o te Ture Kaunihera. No reira e tino mihi ana tenei ropu ki a koe, me ou hapu katoa, mo te kaha me te pai o te manaaki. Kei whea mai? Kua tika tenei kupu—Tatou tatou."

Whakaae katoa me te pakipaki.

Wiremu Piti.

Tiamana, Hui Kaunihera Maori.

Ngaruawahia Maehe 18/29.

Kia Wiremu Piti

E Ta kia ora ano: Tenei ra kua tae mai tau reta o te 18 onga ra, me nga motini o te Hui Kaunihera Maori i tu ki Ngaruawahia. He whakaatu tenei, ka aata whakaaroa katoatia ena putake.

Kia ora rawa atu nga Taraketi o te Hui mo a ratou kupu mihi mooku kua tu nei hei Minita mo te Taha Maori.

Heoi ano

A. T. Ngata.

Minita mo te Taha Maori

Poneke, Maehe, 27/29.

PITOPITO KORERO.

Ki nga ripoata mai ahakoa kua pai rawa te Kingi i tona mate, ko te mate rumatiki kei te ahua whakauru ano. "E te Atua tohungia te Kingi."

Ki nga rongu mai o Parihi (Paris), tena e whakatungia ko Tianara Weygard hei riiwhi mo Mahera Whoohi (Marshal Foch), tena hoki e tu ko ia hei tiamana mo te komiti timuaki whawhai o Ingarangi, Wiwi, Peratiamu, Itari, me Tiapani.

Ki te rongō ake kanui te taumaha o te mate o Tianara Poutu, Upoko o te Hahi Harawehiana. Ahakoa kua kau-parea ake ia i te kaumatua rawa, engari e okaka tonu ana. Ko Hikini i pootitia hei riiwhi mona.

No te II onga ra o Aperira nei ka puta he ripoata ma nga Komihana i whakatangia hei ketu haere i te ora-topu o Ingarangi. Kitea ake e 600 nga mirionaeta. (millionaries) o Ingarangi. E 330 o te hunga nei e puta ana te moni e £50,000 ki te £70,000 ma te mea kotahi i te tau. E 123 e puta ana te £70,000 ki te £100,000 i te tau. E 147 e puta ana nuku atu i te £100,000 ma te mea kotahi i te tau.

I mea a Sir William Joynson-Hicks, (Hekeretari o Ingarangi), i taana whai-korero ki nga mangai reimana o te Hahi o Ingarangi; Kia tere ra te whakaumutu i o koutou whakaaro ki whea tatou. Ki te peka ranei o runga (High Church) e u atu ai ko te Hahi o Roma, ki te peka ranei o raro (Evangelical) e u atu ai ki o tatou hahi maha ano. Ki ahau nei ki o tatou hahi (Free Churches) ake ano. He paku nei to ratou rereketanga i a tatou, kei nga whakahaere anake, Ko nga whakaakoranga ia ko te kaupapa kotahi tonu—ko te Paipera. Kia uaua tatou ki tenei.

Ki te rongō ake, hei te mutunga o te tau nei, puta ai a Korana Maaka o Otago University, hei takuta, me Tiaki Karaitiana o Victoria College, hei roia. No Heretaunga nei enei tai-tama.

Waimarie a Smith-Ulm ma ki te kitea. Na te tupuhi me te pau o te hinu ka whakataungia to ratou manu ki tetahi mania repo. E 12 nga ra e ngaro ana ka kitea e te hunga whakataki. He whetiko te kai i taki ai nga ra. Ko Anderson ko tetahi o te hunga whakataki kua kitea kua mate, i raro i tona manu-rere e takoto ana. Ko Hitchcock ko tetahi ano o te hunga whakataki nei e ngaro tonu mai na.

REIRI NGATA.

No te ata o te paraire 18 o Aperira ka huri ka paho te reo, E! ko Arihia Ngata tenei ka takoto i te moenga roa. Oho ana te mauri, taukuri kau ana. Haere e whae. Haere ra! Haere koe te wahine kaha ki te miramira i ekengia ai e Ngata nga taumata honore o enei ra. Haere "Kia mau ki tai ki tua, he popoa, he hanea."

Ko (Arihia) Reeri Ngata, he tamahine na Tuta Tamati o Whareponga. I te kohinetanga i tae ki nga kura. Na tenei ahuatanga i totika ai taana awhina i tona hoa taane i ana mahi nunui. He wahine ngawari, whakaiti. Kaore e

okaka kia kitea ki mua. Ko muri tona puiaki, ko te taha o te "Wiwi." I tona mohio ki nga tikanga maori, he tino kai awbina ia i tona hoa taane, ki te haka, waiata, patere, me era atu mea e kororia ai te hui maori. He wahine whakapono. He kaha hoki ki te hapai i nga mahi e tipu ai te whakapono. I tumanako ia kia takoto tika te whakapono o Ngati Porou. E tae ana he ope ki tona kainga i nga wa katoa. Kaore e auhi ki te takataka ki ana manuhiri, ahu ake ki taana whanau 14. E II o taana whanau i ata miramiratia e ia, tukuna ki nga kura, na kua pakeketia.

I marenatia ia kia Apirana Turupa Ngata i te wa o te Minita mo taha Maori i te University o Akarana. I te tari roia a Ngata ka whanau ta raua tamaiti matamua. Ka timata a Ngata i konei ki te uru haere ki nga turanga honore, me Arihia ano ki muri awbina puku atu ai. I te ekenga o tona hoa taane hei Minita maori i nui ke te mihi kia ia. I mohiotia na tona au ngawari i mama ai te haere o nga mahi. I kite ia i te tautapatanga i tona hoa taane hei Ta. hei Minita maori, i awbina tahi nei ia kia whiwhi ki enei honore. Na reira e tika ana te ki, ehara i a Ta Apirana me Ngatiporou anake tenei aitua. Engari no te iwi maori nui tonu.

TE WHANAU.

Ko Rina Te Kani Te Ua (Turanga), Tai Green, Parearau Pouwhare, Hinehou Te Purei, (Waiapu). Hana (Hukarere). Wiremu Tipene, Te Purewa, me Henare Kohere Ngata (Waiapu) Ko Wiremu Ngata he mahita no te Aute Kareti.

TE MATE KOHL, Consumption.

TE PUTAKE O TE "KOHL."

T. WI REPA, M.B., Ch.B.

Te putake o te "Mate Kohi," he ngarara tino iti rawa atu. No te momo ngarara e huaina nei he "microbe." Tona ingoa ko te "bacillus, tuberculosis." Hei whakaatu i te tino iti rawa o tenei "ngarara": mehema ka whakapututia kia kotahi miriona ki runga ki te putu kotahi. kaore taua putu e kitea e te whatu tangata. Engari me whakatakoto taua putu ki raro o te karaihe e tika ana: ara o te "microscope," ka kitea taua putu etahi ranei o roto o taua putu. Me penei te mahi e kitea ai. Kua mahia e nga takuta katoa o te ao nei taua mahi.

Me ki atu ki te turoro kohi kia mare ki roto i tetahi paepae: ka hiko ake te takuta ki tona *platinum wire*, he mea tipona te pito. Ka tangohia mai tetahi wahi paku o te mare kohi ra ki te pito i tiponatia o te *platinum wire*. Hei muri i

tena ka nanao atu te takuta ki tona pipi karaihe e kia ana he "slide." Ka panipania te mare i runga i te tipona o te platinum wire ki runga i te "Bunsen flame" kia maroke. Hei muri i tena ka 'stain' ki te Carbol-fuchsin. Kia toru meneti ka horoi atu i te 'stain.' Hei muri i tena, ka riringi he dilute Nitric acid, Hydrochloric acid ranei. Ko te *acid* nei hei tino horoi atu i te 'Stain.' Heoi ano kaore e taea e te 'acid' nei te 'stain,' kei runga ite *bacillus tuberculosis*. Kia ahua maroke ka whakamaturu he 'gum arabic' ki runga i te 'slide.' Ka whakatakoto he 'coverglass' ki runga i te 'gum arabic,' hei muri i tena ka whakatakoto ki runga i te 'stage' o te *microscope*, ka titiro ai e te takuta. Mehemea he *bacillus tuberculosis* kei roto i taua mare e tirohia nei ka kitea iho he mea whero paku nei. Ko te *bacillus tuberculosis* tena, ko te putake o te *Mate Kohi*. Ki te purua tetahi wahi iti o taua mare ki roto i te rapeti ora—Ki roto i tetahi ona ara toto—ka pangia taua rapeti e te mate kahi. Ki te tangohia mai te wahi mate kahi o tenei rapeti, ka puru atu ki tetahi wahi o tetahi atu rapeti, ka pangia ano e te mate kahi. Ki te tirohia nga wahi mate o te rapeti pera i te tirohanga i te mare o te tangata mate kahi, ka kitea iho taua ngarara paku e whero ake ana i runga o te *slide*. *Ahako i runga ite tangata, i runga ranei i te kau, i te rapeti ranei i te poaka ranei, i te makimaki ranei te mate kahi* ka kitea i roto te *bacillus tuberculosis*. No reira ka whakaaetia e nga iwi marama puta noa te ao, ko te putake tenei o te *mate kahi*. Ko te mea tenei e kiia nei e te Maori he "kehua."

Ka mate te *bacillus tuberculosis* i te wai paera. Kia tekau marima meneti nuku atu ranei e paera ana te wai, ka mate te *bacillus* nei. Ka mate hoki i te wera o te ra. Mehemea e waiho ana i roto i tetahi oko karaihe paku, ka whakatakoto i taua oko ki runga i te tepu i te wahi e whitikia ana e te ra, ka mate aua *bacillus* i te haora, ka nuku atu. Ka mate ano hoki i te wai *Carbolic acid*, i te corrosive sublimate, i etahi atu wai rongoa ano hoki. Ka mate ano hoki aua 'bacillus' i te hau pai. *Te Kiririki o te bacillus nei, he wahi pouri, he kokonga whare puni he hau kino, he pa no te whare, he puehu hoki.*

Engari tenei kakano, 'atua' ranei o te mate nei e kitea ana e te whatu tangata. Tena ko te 'atua' a o tatau tipuna, te 'atua' e whakaponohia nei e te nuinga o te iwi i tenei ra kaore e kitea ka kitea te hoa riri, ka taea te patu, te karo ranei tana patu. Tena ka ngaro te hoariri, kaore e taea te waihanga he patu mona, te karo ranei i ana patu. Na te mea kua kitea te hoariri nei i taea ai e nga takuta pakeha te hanga he patu. he karo. Ko te kaupapa tena o nga whakahaere o te ao marama e whawhai mai nei ki te mate kahi no te kitenga o taua *bacillus* e Robert Koch i te tau, 1882, ka tipu te tumanako ka tahi ano te 'Mate Kohi' ka taea te arai atu.

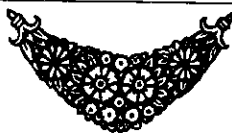
He maha nga huarahi e tae mai ai te ngarara o te mate

kohi ki te tangata Maori: *Tuatahi*: He noho huihui i roto i nga whare-puni, whare runanaga ranei: nga tangata ora, me nga tangata mate kohi. Kua kore he whare puni o enei ra. Engari ki te papunitia nga wini o nga whare papa ka rite aua whare papa ki te whare puni. I a tatau huihui, ka noho tahī nga mea mate kohi i te taha o nga mea ora i roto i nga whare runanga. E noho ana te rau tangata ki roto i te whare e tika ana mo nga tangata e rua tekau. Ka mare nga mea kohi ka tapukea ki te puehu ka maroke, ka rewa ki runga. Ka ngongoa e nga tamariki, e nga pakeke. Tena pea etahi kaore i tino pai nga tinana ko ena nga mea e pangia e te mate kohi. He mea ano ka moe tonu nga mea ora i te taka o nga mea mate kohi. *Tuarua*: Kei roto te bacillus o te kohi i te miraka a te kau pangia e te mate kohi. Ko tetahi tenci o nga take tino kaha e pangia ai te tangata e te kohi. Koiane te huarahi o nga pepi, o nga tamariki pakeke ake ranei e pangia nei e te kohi. Ko nga tamariki pakupaku o te ao nei te hunga e pangia nuitia ana e te mate kohi: ara nga tamariki o raro iho i te rima tau. Ia tau, ia tau o waenganui i te tau 1901 ki te tau 1910 e 3000 tamāriki i raro iho i te rima e matemate ana i te kohi o roto i te kotahi miriona tangata o Ingarangi me Weira. I roto i te tekau tau e 30.000 nga tamariki o era tau pakeke i kapohia e te kohi. Ko taua kōhi i ahu mai i te miraka i whanua ki nga tamariki. I taua wa hoki kaore ano kia hangatia he ture tiro-tiro i nga mate o nga kau miraka me nga kau e patua ana hei miti. Ko nga kau a te maori kaore e tiro-tirohia ana mo te mate kohi. He tawhiti rawa i nga taone nunui kei reira nga kai-tiro-tiro a te kawantanga. E tino mohio ana au kaore ano tetahi kau kotahi o Waiapu, o Matakāoa, a Te Koha, o Bankokore, o Maraenui, o Omaio, o Ruatahuna, o Maunga Pahatu, o Ruateki, o Tiran, o Waikaremanua, kia tiro-tirohia mo te mate kohi e nga kai-tiro-tiro a te kawanatanga. *No wira hoki ano te mahi tika, he paera i te miraka kia matemate atu ai nga ngarara kohi kei roto.* Te mea tino pai mo te miraka me kohua kia tata te paera, ara kia pupū ake, ka nuku ki tahaki tata atu o te mura o te ahi mo te rima meneti. Kua mate katoa nga ngarara i tena tunu, a, kaore hoki nga painga o te miraka e kino. Otira ko te mea pai tonu ko te paera. *Tuatoru*: *Ko nga miti.* Ko nga miti e kaha ana te pangia e te kohi: *tuatahi, ko te kau; tuarua, ko te poaka. Te Kararehe Kaore a tino pangia ana e te kohi ko te hipi.* Te mea tika ko te tunu i nga miti kia maoa rawa kia mate ai nga ngarara kohi i te ahi. *Tuawha* he kai no tetangata ara i te paipa a te tangata mate kohi. Kua kite tonu au i te tamaiti a te patara i unu ai te matua i mua tata atu. I purua ronutia te ngutu o te patara e te matua ki roto i tona waha: i pera ano te tamaiti. Kua kite au i te tangata e hoatu ana i tona patara (Taria te Roanga.)

Supplement to "Te Reo o Aotearoa."

Nga Moteatea

PART II.

He Tapiri

KI "TE REO O AOTEAROA."

Nga Maiata

177 - 190

Tiroirohia nga waiata nei me nga whakamarama. Mehemea kei te he nga kupu, nga whakamarama ranei, kia tere te whakaatu ki a

TA APIRANA NGATA, M.P.,
Waiomatatini, East Coast.

Kei te whakapukapukatia nga waiata nei, engari ko te hiahia o te komiti kia pai, kia tika, kia marama, nga kupu.

ETITA.

NGA MOTEATEA

Ko nga waiata i taia i era tau, hei tapiri ki te Toa Takitini, kua whakapukapukatia, a kua tapaia houtia ko "Nga Moteatea—Part II."

He maha nga waiata kaore i taea te whakauru ki tera ropu, i te mea e akiakitia ana te pukapuka kia puta, hei korero ma nga tamariki, e mau ana i te Reo Maori mo te whakama-
tautauranga a te New Zealand University. Na reira ka haere tonu te panui o nga waiata i te Tapiri nei, a ka huaina te ropu ka tinataia nei i tenei marama ko "Nga Moteatea—Part II." Kia maha enei ka whakapukapuka ai ano; a, hei muri atu pea ka kitea ano etahi atu waiata. Na, ka haere tonu ta tatau whakawhaiti i enei o nga taonga a nga tipuna.

Ko te inoi atu a te tangata whakahiato, kia tukua mai a koutou whakahe, whakamarama ranei, whakatikatika ranei. Hei muri rawa atu ka tirotiro hou ai i nga waiata nei, ina kaupapa mai nga whakahe a nga iwi; a hei reira whakatikatika ai.

Na

A. T. Ngata.

Poneke,

Mei, 1929

177.—HE WAIATA AROHA,

Na Ngati-Porou.

Ko tenei waiata na Te Irimana Houturangi o Wharekahika i korero ki a Te Wiremu, Pihopa o Waiapu; a i tuhia e tera ki tana pukapuka (W.L.W. 40). No te takiwa o Ngati-Porou tenei waiata.

(Ref.: W.L.W. 40).

Tariri rua ana
 Mai te haeata
 Ra runga ana mai
 O Kokakore ra, e,
 Kei raro ia ra
 Ko Rerewaipuke,
 He mea manako
 Na te ngakau.
 Ko te wa tonu ia
 I mua ra,
 Koi tara ana
 E te hue nei.
 Ka haramai tenei
 Ka turutu,
 Ka pae tau noa
 Au kai te whare, e.

178.—HE TANGI,

Na Ngati-Porou.

Ko te kaupapa o te whiti tuatahi i raro nei he mea tango mai i te J.30/44, a kei reira ano hoki tetahi wahi o te whiti tuarua. Ko te kaupapa i tuhia ki te J.30/44 no te pukapuka a S. Locke, nana nei i whakawhaiti etahi korero maha, nga waiata, nga tewha kumara, nga tau hinu, nga karakia o te Tai-rawhiti. He penei te whakamarama a S. Locke mo tenei waiata: "Ka haramai a Pou i runga i tana manu i a Ruakapanga. Ka timataia mai e Tane te awa mo tana manu, kia whiti mai ai ki konei, ara te karakia"

Ko te kaupapa o te whiti tuarua i taia nei ki konei he mea tango mai i te W.L.W. 97, na Te Wiremu Pihopa i tuhi ki reira. He waiata tahito tenei no te Tai-rawhiti, i takea mai i te karakia hei awa mo te Manu-nui-a-Ruakapanga, hei awa mo te kumara, a waiho tonu iho hei tangi. He maha nga whaka-whitiwhitinga o tenei waiata i muri nei.

He wahi iti o tenei waiata kei te J.8/50.53.

(Refs: J. 8/50, 53, J. 30/44, W.L.W. 97).

1.

He manu, he manu whakarere hua
 Ko te Manu-nui-a-Tane,¹
 Ko Tiunga-a-rangi,² ko Haronga-a-rangi³
 Te tuawhiawhi te tawhiri.
 Kia papa te rangi,
 Te tatau mai ai Tane⁴
 I tona tere

2.

Haere⁵ ra, e hika, e!
 Kia hoaiia koe te awa⁶ o te kumara,
 Kia whakarongo,
 Whakarongo marie iho ana te tini o nga roi,
 Taunanawe te mata ki tua te wairangi,
 Te tapuae o Rongokahiwahine,
 Marere i Ana⁷ura
 He ngangana te tu⁸ ahua
 Te mata o Tawhiri, e;
 Te tuawhiawhi ki tua o Papahua
 Homai taku toki, e!
 Te whenua i tawhiti ra
 Awhitia mai kia piri, kia tata.
 Te moana i kauia e wai?
 I kauia e Manu, ko Manu-te-tiutiu.
 Ko Manu-te-hokahoka;
 Hokahoka⁹ ki, e, Takurangi-mamao.
 Tarawa uta, tarawa tai,
 Whiti-a-naunau,¹⁰ pehia¹¹ taku, u.
 Huka nui nowai, e?
 Huka nui no Papa,
 Tane i runga, Tane i raro,
 Tane i tawhiti motokia,
 Pera hoki ra nga urupu
 A Te Rangi-pupu-Karikawa,
 Rori nuku, rori rangi,
 Hiki nuku, hiki papa, hiki taua.
 Whakamoea te ruahine arai awa.
 He awa—
 He awa i tutohia, te awa i tuki ai,
 Pera hoki ra titi rakerake,
 Tapatu whakarere
 Ki tua Whiti-a-naunau
 Te rokohina koe, e hika e!

¹Manu-nui-a-Tane: Tetahi o ona ingoa ko te Manu-nui-a-Ruakapanga. Tirohia te waiata 145. Ko Tane te rangatira o te kainga i Hawaiki i u atu ai a Pourangahua i tona haerenga ki te tiki i te kumara. Na Tane i homai ki a ia nga manu e toru, hei whakahoki mai i a ia, ko te Manu-nui tetahi. (Tuhoe 919).

²Tiunga-a-rangi } Ko etahi o nga manu i homai e Tane ki a Pou
³Haronga-a-rangi } i Hawaiki (Tuhoe. 924).

⁴Tane: Nana nga manu i homai ki a Pou. I whakatupato ia ki a Pou mo te Manu-nui-a-Ruakapanga, kaore e Pou i tupato. No te hokinga o te manu ra ka mau i a Tamaiwaho ki runga o Hiku-rangi, ka kainga e tera. Ka whanga noa a Tane ki tona manu, kaore i hoki atu. Ka tonoa mai e ia a Taukata ki te kimi, a ki te ngaki i te mate. Na Taukata i hopu a Tamaiwaho, ka mauria ki Hawaiki, ka patua, ka ea i kona te mate o te Manu-nui-a-Ruakapanga. (Tuhoe. 919,921).

⁵Haere ra, e hika: Kaore tenei me nga rarangi e rua i raro iho nei i te J.30/44. Ko te ahua he wahi hou tenei no nga whakawhiti-whitinga o muri nei, hei tangi tupapaku.

⁶Awa: He karakia hei whakaaio i te moana.

⁷Anaura: He kainga tahito kei te takutai i waenganui o Tokomaru, o Uawa.

- ⁸Te tu ahua: Ko enei kupu me nga rarangi e rima i muri tata iho nei kaore i te J. 30/44. Engari kei te J. 9/50, kei te korero o Hape-tumakiterangi i korerotia e Tamarau raua ko Tutakangahau, hei whakamarama i tera mea i te "manea," ara:—
 "Ka naomia ko te manea. Ko te kupu mo tera—
 Te manea o raro hikitia ki runga
 Te whenua i whiti ra
 Awhitia mai kia piri, kia tata.
 Te moana i kauria e wai?
 E manu te tiutiu, e manu te hokahoka."
⁹Hokahoka: Ki te J. 30/44 "Hokahoka e Tane tuhaka ki e he taku-rangi mamao."
¹⁰Whitianaunau: Kei Hawaiki.
¹¹Pehia taku, &c: Kaore enei kupu me nga rarangi tekau-ma-toru i raro tata iho nei i te J.30/44.

179.—HE WAIATA TANGI.

Na Ngati-Porou.

Na Waiheke Puha nga kupu, nga whakamarama.

Ko tenei waiata mo etahi tangata i riro atu i te hau i waho o Te Kawakawa (Te Araroa), he hau karakia. E kiia ana ko taua hau na Ngarangikatuku, he tohunga whaiwhaia no Waiapu, na Te Hamana Mahuika i tahu ki te ahi ki Tutu. Ka kahakina te waka o nga tangata ra ki Tuhua, e toru o raua ra ka u ki Tuhua. Ka patua aua tangata ki reira, ka taona.

Na tetahi wahine, he tuahine ki aua tangata, i tito te waiata nei.

Titiro, ki uta ra,
 Ka kohikohi¹ te ao;
 Hei Waiomeka,²
 Hei te Ngaere³ ra.
 I waiho e koe
 Ka tuturu Tawhiri;⁴
 Kopikopiko⁵ ai,
 Kei te ihu kei te ta,
 Ka huti mai te punga,⁶
 "Hei konei e te iwi!"
 Ka manawareka
 Whatuwhero⁷ i uta ra,
 Ka mate o kai,⁸
 Ka mana ra koe.
 Kawea⁹ ki te wai
 Moimoi hau ai,
 Ma te hautonga ra
 E whiu ki tawhiti.

¹Kohikohi: Ka motumotu te ao. Ki Te Araroa, ina puta te ao i runga o Maungaroa, ka motumotu te ao, he hautonga kino kei muri: kia tere tonu te hoki ki uta.

²Waiomeka: } Ko nga taunga ika ena e tata ana ki uta mo nga
³Ngaere: } rangi hau. Kaore nga tangata nei i noho mai i
 ena, ka hoe ki te taunga i waho rawa atu, ki te
 Onepu. I riro raua i te hau ki reira.

⁴Tawhiri: Ko Tawhirimatea, ko te atua o nga hau.

⁵Kopikopiko ai: E whakaahua ana i te ahua o nga tangata ra i runga i to raua waka.

- ⁶Punga: Ka hutia te punga ko te wa tera i kahakina ai.
⁷Whatuwhero: Mo Ngarangikatuku, whero tonu hoki nga whatu o taua koroua.
⁸Kai: Mo nga tangata i kahakina ra.
⁹Kawea ki te wai: Mo te makutu, i kawea ki te wai karakia ai.

180.—HE TANGI,
 Na Turoa.
 (Whanganui).

Ko Pehi Turoa he rangatira nui no Whanganui, no Ngati-Tuwharetoa, no Ngati-Tama; he tohunga tautitotito waiata. E kiia ana he waiata nana tenei mo te ngaunga a te ngarara i tona kaki.

(Refs., M. 7, S.L. 192, S.40., W.4/46).

Tera Kopu¹ hikitia i te ripa,
 Hohoro te haramai,
 Kei te riu au ki Matangihaurua,²
 Ko to wairua i haramai;
 I haramai ra koe te tai ki a Te³ Rau, .
 Taku hoa pakitara, te kata⁴ a Raukawa.
 Paki atu, e whae, aku rongo hakiki;
 Kai ana ki te rae, te one Hakere,⁵
 Kia whakarongo ake ko Ngati-Koata⁶ i te Totara.⁷
 Kai auru ai te atua i ahau;
 Me tarona au ki' wawe au te mate,
 Ki' pono mai koutou, tenei te takoto nei.
 Na te aha i patu? Na Rongotakawiu,⁸
 Nga toki⁹ kai auru, nga rakau¹⁰ a Maru
 Nana i pokapoka, ka pihangarua,¹¹
 Mau ana i au.

¹Kopu: He whetu.

²Matangihaurua: Kei waenganui o Marokopa o Honipaka i runga mai o Kawhia.

³Te Rau: Ko Te Rauparaha.

⁴Te kata a Raukawa: Mo te rironga i a Ngati-Raukawa o te whenua o Muaupoko, o Rangitane, o Ngati-Apa.

⁵Hakere: Ko Hakerekere, mo reira nei te whakatauki "He iti na Motai e haerea ana te one i Hakerekere" Tirohia te waiata 67.

⁶Ngati-Koata: Ko te hapu o Te Rauparaha, he hapu no Ngati-Toa.

⁷Te Totara: He pa kei Kawhia, kei te taha tonga.

⁸Rongotakawiu: He atua.

⁹Toki kai auru: Ko nga toki nana i tarei a Tokomaru, ko Tamakai-whiria, ko te Awhiorangi.

¹⁰Rakau a Maru: Ko Maru he atua. Ko nga rakau ra e tu whakahinga ana ki te awa. Ka tuaina ki nga toki ra ka hinga whakauta. No reira te whakatauki, "Taku toki te tangatanga i te ra."

¹¹Pihangarua: Pokapokaina.

181.—HE TANGI,
 Na Te Ikaherengutu.
 (Ngati-Ruanui).

I taia tenei waiata ki te pukapuka a Hori Kerei "Nga Moteatea" P.9. Kei reira e kiia ana "Ko te tangi a Te Ika-

herengutu mo ana tamariki; i mate taua etahi, i mate kongenge etahi."

Ko Te Ikaherengutu he rangatira no Ngati-Ruanui.

I tangihia te tangi nei e Te Wherowhero i te matenga o tona taina o Te Kati (Ko Hori Kerei tetahi o ona ingoa). He tangi hoki na nga kaumatua ina mate etahi o o ratau whanau. I whakapakehatia te waiata nei e Te Koroneho (W. Colenso) a i taia ki te Tr, 13/65. Ko tetahi wahi o te kaupapa maori i taia ki te W.2/48, a ko te roanga atu kei te W. 4/20.

(Ref.: M. 9, Ta: 12/88, Tr: 13/65, W. 2/48, W.4/20)

Nei ka noho, kapakapa tu ana
Te tau o taku manawa
Ki' aku tamariki.
Etia nei au, e tama ma,
Ko te Aitanga-a-Tane²
E tuohu i uta ra,
E piko nei me te mamaku
Ki aku tamariki.
Kei whea ra, e, te tamaiti
I karangatia ai,
"Nau mai! E tama!"
Ka riro ra ia i te taiheke nui.

Ka noho tenei au, e tama ma,
I runga i te kahui papa,
Papa mania, papa tahia,
Tahia rawatia;
Kei ai he titiro i te ra
E tu iho nei,
Te maunga e tu mai ra,
Ki te hau kainga,
I whakaarohatia mai,
E te konohi tonga.

Tenei me ruru ki te whare
Na Whiro-te-tupua;³
Kei wareware taku ngakau
Nga hanga a te rau.
Mei kaia ranei te marama
I mate ai?
Mei kaia ranei te pari
I horo ai?
Nga huri nei i pirau ai?
Mei taua mea, ka ruru⁵ nga atua
Ki a tatou,
Ka ngaro i te ngaro a te moa.

Ko te rau kau 'no⁶ te whakawaia ana
 Ki te whanau a Pani,⁷ a Rongotau,⁸
 Nana te kahui kura,
 Nana te kahui kura,
 Nga taonga whakamanamana,
 E tama ma, a o kuia
 Aua atu ko tawhiti.
 Naku pea koutou koi tiki atu
 Ki Hawaiki ahu mai ai,
 Ka tupu koutou hei tangata.
 Ka ranga e o tupuna
 Nga hau o te po.
 O te pukupuku,
 O te tau mate;
 Hoki mai 'no ana
 Ki te pukai wheo⁹ ai.

I tohia ai koe ki te tohi
 O Tutorohakina,¹⁰ o Tutenganahau,¹⁰
 Kia karo riri tama,
 Kia karo nguha, kia karo patu.
 Kei te whakahira koe
 I te riri kaiapa¹¹ na o matua
 Ki roto o Kairau:¹²
 Kia ruku atu koe
 Te ruku a te kawau
 Ka ea to ika he haku
 No te moana uri,
 Ka ko¹³ o rongo i runga Haumatao.¹⁴
 E uia mai koe e nga whenua,
 "Ko te tama a wai?"
 Ka toa, ka rangona;
 Ka tu i te ihu o te waka,
 Ka rangona;
 Ka amohia te iwi,
 Ka tiketike ki runga;
 Koia patu apiti, te kiri kai-mata.

Kihai taku tamaiti i waiho e au
 I roto o Ngaengae,¹⁵
 Ki' whakaata koe e Totara-i-ahua¹⁶
 Ki te pu whakakeko;¹⁷
 Ki' tere matoru koutou ko o matua
 Ki roto o Manukau;¹⁸
 E kore au e mihi atu
 Ki a koutou.

¹Ki aku tamariki: Kaore tenei rarangi i te W. 2/48.

²Te Aitanga-a Tane: Ko nga rakau o te ngahere.

³Whiro-te-tupua: He atua.

⁴Kaia: Whanako.

⁵Ruru: Huihui.

⁶No: Ko te reo o Taranaki, o Whanganui; ki etahi iwi 'ano.'

⁷Pani: Tirohia te whakamarama (11) i te waiata nama 145.

⁸Rongotau: Ki etahi iwi ko Rongomai. ko Maui-wharekino.

Tirohia te whakamarama (11) i te waiata nama 145.

⁹Wheo: Ngunguru.

¹⁰Tutorohakina } He ingoa no Tu, atua o te pakanga.
Tutenganahau }

¹¹Kaiapa: Apo.

¹²Kairau: Kei te ngaro tenei.

¹³Ko: Tirohia te whakamarama (11) i te waiata nama 21.

¹⁴Haumatao: Kei te ngaro tenei.

¹⁵Ngaengae: Kei te ngaro tenei.

¹⁶Totara-i-ahua: E kiia nei ko te *One Tree Hill* i rung ake o
Onehunga.

¹⁷Pu whakakeko: Ko te pu a te pakeha.

¹⁸Manukau: I Onehunga ra.

182.—HE TANGI MO HIHITAU, A,

Na tona wahine.

(Ngati-Raukawa, Ngati-Tamatera)

Na Te Taite Te Tomo nga whakamarama.

Ko Hihitau he rangatira, he toa no Ngati-Raukawa, no Ngati-Tamatera. Ko te Hihitau ano tenei e korerotia ra i te waiata nama 74. No te hinganga tenei o Ngati-Raukawa i a Ngati-Koroki (hapu o Ngati-Hau) ki raro ki Maungatautari.

(Ref.: M. 112, S. 103).

Tera nga tai
E aki te rae
O Mangauika¹ ra;
He tohu aitua
No te tau kua riro.
Me kowai te atua
Nana i kawhaki
Hihi² ki te mate,
E iri noa mai ra
I runga te whatarangi?
E tama, whakaaro kore
Kei o teina,
'Hai tawhitawhi,
Ka hoki whakamuri.
Taria e tuku atu
Te whana kai-tangata,
Ma te rahi 'Ati-Apa,³
Ma Hou-a-Uru,⁴
Mana e whakaruku,
Ko te riri a te po.
Tena ka paea
Ki Waioto⁵ ra ia.
Ma Ngati-Koroki⁶
Mana e homai
Kia kite iho au
O hua whakairo,
O whanakenake,
I patupatua iho.

I werohia pea
 Ki te ake rautangi?
 Ehara i te tane,
 He huia tu rae,
 He toroa whakakopa
 No runga o nga hiwi;
 Ka paku ki tawhiti
 Te pu ki Tararua.⁷
 Ka hoki mai, e te tau,
 Te moenga i a au:
 Taku manu korero
 Tiu ana ki te muri.

¹Mangauika: Kei te takiwa o Te Aroha, kei roto atu o Matamata.

²Hihī: Ko Hihitaua

³Ati-Apa: Ko Ngati-Apakura, he hapu no Waikato.

⁴Hou-a-Uru: Ko Hauauru o Ngati-Maniapoto. Ki te S. 103 "Hou-a-Hui."

⁵Wairoto: Kei Ongaroto i raro o Ohaupo. Ko te wahi tera i patua haeretia ai a Ngati-Raukawa, a Ngati-Apakura.

⁶Ngati-Korokī: He hapu no Ngati-Haua.

⁷Tararua: I toha haere hoki nga uri a Hihitaua, a tae rawa ki Tararua.

183.—HE TANGI,

(Ngati-Tuwharetoa)

Na Mariu.

Na Te Taite Te Tomo i whakamarama.

Ko Mariu he tupuna no Taupo, he tangata mohio ki te teka. I tekaia e ia, mate ana tetahi tangata i runga o Whakatarā, kei Waihi, Tokaanu. E kīia ana taua wahi ko Pere-te nono.

He tangi tenei mo tana tamahine, mo Ngarongonui.

(Ref.: M. 114).

Nei ka noho
 Tirohanga maru kore
 I a au, e i.
 Me aha, e Iti,
 Te mea korenga,
 Ka tu kotahi au, e i?
 E mihi, e hine!
 Kei whea ra, e,
 Te uri o te tangata?
 'Ra pea ia ka riuā atu
 Ki te tai whatitata
 Ki Otamango¹ ra, e i.

Haere o rongo
 Te tihi ki Tautari,
 Kei o tuakana, i;
 Mana e whakatangi
 Ki te mata² o te kuku, i.

Ma te hau murimuri
 E tuatakahi mai
 Kia tangi au, e i.
 Whakamakurutia
 Taku wai roimata
 Ki oku hoa, e i;
 Na roto ka mahara,
 Te hoki mai ki a taua.

¹Otamango: He parae; he kainga i mua kei te taha hauraro o Hurakia.
²Mata o te kuku: He tao rakau. Ko te mata he ponga, he mea whakatarata, kuhuna ai ki waenganui i nga manuka e rua. Ma te mata e whakamate te kiko i tu ai, a, hei te unuhanga o te mata ka ngaehe katoa te kiko. He mea ano mate tonu atu te tangata i werohia ra.

184.—HE WAIATA AROHA,
 Na Marata Paehua.

(Ngati-Matakore, Ngati-Maniapoto).

Na Te Taite Te Tomo i whakamarama.

Ko tenei waiata kua taia ki te pukapuka a Hori Kerei, "Nga Moteatea." p. 119, a ko te kaupapa tera i taia ki raro nei. E ki ana a Te Taite na Marata Paehua tenei waiata, he hae no Te Rerehau, wahine a Te Tomo, ki a Marata mo Te Tomo. Ko Marata no Ngati-Matakore, he hapu no Ngati-Maniapoto.

(Ref.: M.119).

E titi koia e te atarau,
 Tiaho i runga ra.
 Hinapouri ka ahū mai ai au,
 Ka ruru ki te whare;
 Te roimata ka hua maringi
 Nei kei aku kamo.
 Mokai pae nana i arai,
 Te kite atu au
 Puia tu mai ki Tauwhare¹
 He wawata na roto
 Kei raro iti iho ko Te Tomo,
 E aroha nei au.
 E hoki koe ki to wahine
 Kei ako mai ki te hae,
 Kei tu noa mai nga tai
 O Omoho² kei roto.

¹Tauwhare: He puke kei Rangitoto (King Country). ehara i te puia, engari ko te rehu o te whenua tirohia mai ai i tawhiti. Kei reira tahi a Te Tomo raua ko Te Rerehau e tanu ana. Ko Hingaia te ingoa o te kainga.

²Omoho: He awa kei Rangitoto, kei Mangaohoi.

185.—HE WAIATA POPO MO TE RARA-O-TE-RANGI,
Na Te Hakeke.

(Ngati-Apa).

Ko Te Hakeke te rangatira o Ngati-Apa i te takiwa i a Te Rauparaha ma ra; ka moe i a Kaewa, o Muapoko, ko te tama-iti ko Te Rara-o-te-rangi, ko tetahi o nga ingoa ko Kawana Te Hakeke, ara, Kawana Hunia; mona te whakaoriori nei.

I tuhia tenei waiata me nga whakamarama e R. C. Bruce (he mema Paremata) i te tau 1892, a i taia ki te *Transactions* a te *New Zealand Institute* 25/426. I tuhia ano hoki e S. Locke ki tana pukapuka (S.L.176), a kei reira te whakamarama, "he whakaoriori mo Kawana Te Hakeke, rangatira o Ngati-Apa" E tauriterite ana nga kaupapa o ena; engari ko te kaupapa i taia ki ta Hori Kerei "Nga Moteatea" p. 205 e taupatupatu ana. He rite tonu te kaupapa i te W.3/82 ki ta Hori Kerei.

(Ref.: M. 205, Tr: 25/426, S.L. 176, W. 3/82)

Kati, e Tama, te noho i to whare!
E puta ki waho ra, ka haere taua
Ra¹ nga parae i waho o Whakaari.²
Kia³ uiui mai, "Ko wai to ingoa?"
Mau e ki atu, "Ko Te Rarao-ote-rangi."
Kei ki mai, "Te wareware."
Ka pau te whakanoa e te tini, e te mano.
Moku⁴ ia nei mo te kahui pepeke.
Te roa Wairarawa.⁵
Kei whea to tipuna kia⁶ whakaputa mai
I muri ano Whakatau-potiki,⁷
Nana i tautoko⁸ te rangi i runga,
Ka puta koe ki⁹ te whaiiao,
Ki te ao marama.

Hikaka te haere ki runga Taikororia,¹⁰
Pukana o karu ki roto Manawatu,
Kei o¹¹ matua e tu mai ra
I te one o te riri;
Ka ngaro¹² te tangata.
Aronui te haere ki roto Horowhenua,
Kia powhiri¹³ mai ko ia¹⁴ i to whaea,
E Rau a¹⁵ Te Waka, ki' paoa to rangi
Te rau o te huia. He noa te tinana;
Tenei to piki,¹⁵ he hokioi¹⁷ i runga,
Nga manu hunahuna, kaore i kitea
E te tini, e te mano.

Kia takaro koe nga takutai
I waho¹⁸ o Waiwiri,¹⁹ i roto o Waikawa;²⁰
Ka eke koe ki runga o Pukehou,²¹
Ka whakamau, e tama,²² ki waho o Raukawa;²³
Ko nga moana²⁴ ra, e whakawhana²⁵ noa ra
O tupuna i te kakau o te hoe,
Ngaro rawa atu ki Hawaiki.

- 1Ka nga parae: He pena ki te Tr. 25/426, ki te S.L. 176; ki te M.205 "Nga matarae."
- 2Whakaari: Kei te taha tonga mai o Sandon, o Whākā. I whanau a Kawana Hunia ki tetahi wahi e tata ana ki Te Reureu.
- 3Kia uiui mai: He pena ki te S.L. 176, ki te M.205; ki te Tr 25/426 "E uia mai koe"
- 4Moku ia nei: Kaore tenei rarangi tae atu ki te mutunga o tenei whiti i roto i te S.L.176. Ki te Tr 25/426 e penei ana:—"Naku ia nei na te kahui pepeke Te roa wai rewa."
- 5Wairarawa: He awa kei te taha raki o Horowherua. He Kaingi i reira
- 6Kia whakaputa mai: Ki te Tr 25/426 "Hei whakawehi mai."
- 7Whakatau-potiki: Ko te tupuna pea o Hawajiki ra? Tirohia "Nga Mahi a Nga Tupuna" 3/32.
- 8Tautoko: He pena ki te Tr 25/426. Ki te M.205 "Nana i toko te rangi i runga nei."
- 9Ki te whaiāo: Kaore tenei i te M.205.
- 10Taikorua: He hiwi, he onepu kei te takiwa o Carnavon. Ko te hiwi tera i noho ai et ngangara, Whangai-mokopuna.
- Kei o matua: Kaore tenei me nga rarangi e toru i raro iho nei i te M.205.
- 11Ka ngaro te tangata: Ki te Tr 25/426 "Ka kore he tangata."
- 12Kia powhiri mai: Kaore enei kupu i te S.L.176.
- 13Ko ia i to whaea: Ki te Tr 25/426 "Koe ia o whaia"
- 14Rau a Te Waka: Ki te S.L. 176 "Rau o te waka" Kei te ngaro tenei.
- 15Piki: Kei te S.L. 176 te whakamarama, "He huruhuru manu e mahia ana e te tangata Maori hei whakapaipai mona, titia ai ki te mahunga. Kei te mau ano i naiane."
- 16Hokioi: E ki ana a R. C. Bruce (Tr. 25/426). "Ko te hokioi e waiatatia nei e te Maori e kiia ana e a ratau korero nehera he manu nui whakaharahara, noho ai i runga i nga maunga, kaore i nga parae. He manu ma, whero, pango; ko nga huruhuru he pango tona tikitiki."
- 17I waho: Ki te M. 205 "E takoto i waho o Waiwiri."
- 18Waiwiri: He awa kei te taha tuaraki o Ohau.
- 19Waikawa: He awa kei te taha tuaraki o Manakau.
- 20Pukehou: He hiwi tiketike kei te aha rawhiti o te rerewe i waenganui o Otaki, o Manakau.
- 21E tama: Ki te S.L. 176 "taua."
- 22Raukawa: Ko te moana e kiia nei ko Cook Strait.
- 23Moana: Ki te S.L.176 "whenua."
- 24Whakawhana: He pena ki te S.L.176 me te M.205. Ki te Tr. 25/426 "whakamahana." He he tera.

186.—HE WAIATA MO TE TAHURI.

Na Peou.

(No Whanganui, no Patea).

Ko Peou no Ngati-Raukawa, he taina no Te Ahukaramu.
Te Ahu-Karamu

Hukiki

Peou

He tohunga nui a Hukiki, a Te Whioi ki nga whakapapa katoa o te Taihauauru. I te wa o te mahi whakatu *Kingi* ko ta raua mahi tera he whakapapa, a puta tonu ki a Potatau.

Ko Te Tahuri he tamaiti na Te Whatanui nui, e haere nei tona ingoa i roto i nga waiata (Tirohia te waiata 41, te 67, te 117, te 131), ko Tohe, ko Tohe-a-Pare, ko Whata. I haere

a Te Tahuri ki Taranaki, he mate wahine. Koia te take o te waiata nei.

Ko te kaupapa i taia ki te pukapuka a Hori Kerei, "Nga Moteatea" p. 231.

(Ref.: M. 231, S.18, J.3/59, W. 2/2, W. 2/162, WM. 8/143)

Kaore te aroha ki taku potiki!
E tama tu kino, te whai muna iho ki au,
Ka tu taua, ka whai i te tira
O to tupuna, o Whatihua.¹
Ki mai Rameka,² "E hoki i kona,
Ka mate korua i te whaingā mai
Ki taku hika tauke.
Ka tu nga tai o Rakei-matātaniwha.³
Hoki mai, e tama e i.
Korerotia mai nga hane
A te waewae i kimi atu."
Ka uia mai koe e nga whenua
Ki te kauwhau whakapapa,
Mau e ki atu, "Wareware ko au, he tamariki
Wareware tonu au."
Tenei ano ra te rangona ake nei
Tainui, Te Arawa, Matatua,
Kurahaupo. Tokomaru,
Nga waka tena o o tupuna
I hoea ai te moana nui e takoto nei;
Hoturoa,⁴ Ngatoro,⁵ Tamatekapua,⁶
Rongokako,⁷ Tamatea,⁸
Nga tangata⁹ o te Arawa, e i,
I whakapiraratia¹⁰ ki nga whenua nei.
Me whakatika atu nga whakahe mai
A to matua teina, a Te Tauri,¹¹
Mo te *pepa*¹² i tuhia e koe i nga rangi ra.
E tika ana ra, na Wairangi¹³ korua,
Na Poutu¹⁴ koe, i.
Me rapu noa ake nga puna e rau¹⁵ o Tuamatua
Kei reira, e tama, nga puna
I moe ai korua ko Te Tauri,
He manawa whenua e kore nei e taea
E te ra o te waru,
Taoi-kai-awe-whare,¹⁶ na Kiritai koe, i;
Na Waitapu, Hinerehu, ko Te Kahureremoa¹⁷
Ka noho i ta Upokoiti¹⁸ tama
Ka puta ki waho ra, Waitapu.¹⁹
I haere ra ia i te maunga rongō
O te ture a²⁰ Whiro,
Kia puta ki waho ra Parekawa, Tamamutu,
Ko Te Whakatotopipi,
Ka tu kei te riu o Whanganui. Turoa,
Ko Te Rangihopuata, ko tana tama;
Ka huihuia koutou ko o teina
Ma matua ki reira.

E tama rongo nui a to matua ki nga whenua,
 I te rangi ra ia kei ora ana
 Te Whetu²¹ marama o te ata,
 Te puhi o Motai-tangata-rau,²² e!

¹Whatihua: He tupuna no Taranaki.

²Rameka: No te takiwa ki kawhia.

³Rakei-matetaniwha: Kei Marokopa, he huapapa.

⁴Hoturoa: Ko te tangata o runga i a Tainui.

⁵Ngatoro: Ko Ngatoroirangi, ko te tohunga i eke mai i runga i a Te Arawa.

⁶Tamatekapua: Ko te tangata nui o runga i a Te Arawa.

⁷Rongokako: I eke mai i runga i a Takitimu.

⁸Tamatea: Ko te tangata nui o runga i a Tamatea.

⁹Nga tangata o runga i a Te Arawa: He tikanga korero, ahakoa kei te marama te waka i eke mai ai ia tupuna, ia tupuna.

¹⁰Whakapiraratia: Ki tetahi reo "whakamararatia"

¹¹Te Tauri: No Ngati-Tuwharetoa, no Ngati-te-Kohera.

¹²Te pepa: He kupu pakeha. Ki te W. 2/2 "Mo te kupu hoa mai i nga rangi ra."

¹³Wairangi: No Ngati-Raukawa.

¹⁴Poutu: No Ngati-Raukawa, he tuakana he teina raua ko Wairangi. Tirohia te M.121, me te J.19/197-205, kei reira nga korero mo enei tupuna, mo Upokoiti hoki.

¹⁵E rau o Tuamatua: Ki te M.231, ki etahi atu pukapuka, "Nga puna he rau o Tuamatua." Ki te whakaaro ko te mea tika ko "Nga puna e rau, &c. Tena kei te reo o Taranaki i tuhia ai 'he.' Ko Tuamatua te tipuna o Tamatekapua.

¹⁶Taoi-kai-awe-whare: Ko te wahine a Uenuku-Kopako o Te Arawa.

¹⁷Te Kahureremoa: He wahine rongonui, he tamahine na Paka, ko Wharekawa te kainga, kei te takiwa o Hauraki. I moe i a Takakopiri o Waitaha (Te Puke) ka puta ta raua tamahine ko Tuparahaki. (Tirohia. T.120)

Upokoiti: No Ngati-Raukawa, he whanau tahi ki a Wairangi, ki a Poutu e korerotia i runga ake nei.

¹⁹Waitapu: I haere tenei hei maungarongo ki a Ngati-Tuwharetoa.

²⁰Ture a Whiro: He kupu pakeha te 'ture.' Kaore i te marama te tikanga o enei kupu.

²¹Te Whetu marama o te ata: Ko Te Whatanui.

²²Te puhi o Motai, &c.: Ko Te Whatanui ano. Tirohia te whakamarama (8) i te waiata nama 67.

187.—HE WAIATA AROHA,

Na Te Whatanui.

(Ngati-Raukawa)

Na Rere Nikitini i whakamarama

Na Te Whatanui tenei waiata mo tana tamahine mo Rangiangana. I whakamoea a Rangi ki a Pomare nui o Ngapuhi ra.

(Ref.: M.236. S.1/28).

E Rangi' aku

I nunumi ake nei,

Ka hoki mai hoki koe

Ki konei taua

Moe iho ai i te whare,

Whakaaro iho ai,

He kauwae² ano
 Me whai ki te ara.
 He manu hoki koa,
 E taea te hokahoka,
 E taea te whanawhana
 Te whare i moe ai?
 Tukua atu pea,
 He mea ka kairau;
 Ka whiti he tau ke.
 Auraki rawa atu,
 Ka whiti he tau ke.

¹Rangi: Mo Rangingangana.

²He kauwae ano: Ki te S. 1/28 e penei ana—"Kowai hoki koa i matua ki te noho. He kauae ano."

188.—HE TANGI,
 Na Puhi-rawaho
 (Waikato).

Na S. Percy-Smith nga whakamarama.

I tuhia tenei waiata e S. Percy-Smith ki te J. 9/97, a ki te Wars. 236; e kii ana he tangi na Puhi-rawaho mo te parekura ki Matakītaki i mate ai a Waikato i a Hongi Hika. He tuatahi tera no te pu te tae mai ki Waikato. Ko te takiwa, ki te korero a Percy-Smith. ko te marama o Mei, tau 1822.

(Ref.: M. 290, J. 9/97, Wars. 236).

Takiri ko te ata
 Ka ngau Tawera,¹
 Te tohu o te mate,
 I huna ai nga iwi.
 Ka ngaro ra, e,
 Taku tuatara,² o matua ra
 Ka tuku koutou.
 Tuia³ e Kohi³?
 Ki te kaha o te waka
 Hei ranga i to mate,
 Kei a Te Whare⁴ a Te Hinu
 Ka ea nga mate
 O te uri ra o Kokako.⁵
 E pai taku mate,
 He mate taua
 Kei tua o Manuka,
 Kei roto o Kaipara,
 Kei nga iwi e maha.
 Kihai Koperu⁷
 I kitea iho e au;
 Tautika te haere
 Ki roto o Tawatawhiti⁸
 Mo Tuhoehoe,⁹
 Mo Kaipiha¹⁰ ra, e pa,
 Mo Taiheke¹¹
 I kainga hoetia e koe.

E kai ware ana
 Ko Te Hikutu,¹²
 Ko Te Mahurehure,²¹
 Haere ke ana, e Hika,¹³
 E Hope¹³ i a Te Rarawa.
 Tena Hongi Hika,
 Nana te Houtaewa;¹⁴
 Huna kautia
 Waikato ki te mate.

¹Tawera: Ki te pakeha ko Venus (ina rere i te ata). Ki te piri tenei, tetahi atu whetu ranei ki te marama ka kiia kei te ngau; na, he tohu aitua.

⁴Tuatara: Mo te rangatira.

⁵Kohi: Ko Kohi-rangatira, he rangatira no Ngati-Paoa, i Waikato e noho ana i taua wa.

⁴Te Whare a Te Hinu: Kei te ngaro tenei.

⁵Kokako: Ko nga uri o Kokako kei roto i a Ngapuhi, i a Waikato.

⁶Manuka: Ko Manukau i Onehunga. He whakatauki tenei, "He mate taua ki tua o Manuka."

⁷Koperu: No Ngapuhi, he whanaunga ki a Hongi Hika, i patua e Te Paraoarahi o Ngati-Paoa ki Mokoia, ki te takiwa o Maunainana, i Tamaki. No tetahi tera o nga take a Hongi ki a Ngati-Paoa, ki a Waikato.

⁸Tawatawhiti: E kiia nei e te pakeha ko Poor Knight's Island. I hinga a Ngapuhi ki reira i etahi o Waikato, o Ngati-Paoa.

⁹Tuhoehoe: Kei te ngaro tenei.

¹⁰Kaipiha: No Ngati Paoa i mate i a Ngapuhi i nga whawhai ki Tamaki.

¹¹Taiheke: Kei te ngaro tenei.

¹²Te Hikutu } He hapu no Hokianga.
 Te Mahurehure }

¹³Hika me Hope: He rangatira i mate ki Matakitaiki.

¹⁴Te Houtaewa: E ki ana a Percy-Smith he kupu mo te pu.

189.—HE TANGI MO MOKOWERA, Na Te Atiawa.

Ko Mokowera he rangatira no Te Atiawa; e kiia ana he tamaiti na Tupoki o Ngati-Tama, no Te Atiawa te whaea. I mate ia i te taua a Ngapuhi, a Taukawau, ki Puhara-te-rangi pa, e tata ana ki Punehu, kei Taranaki. Kaore ano i nui te pu i taua wa, a e kiia ana e toru tonu nga pu a te taua a Ngapuhi. E mea ana te waiata nei na Rewa a Mokowera i patu. He toa a Rewa no Ngapuhi, he iramutu ki a Hongi Hika, a i aranga nui tona ingoa i nga whawhai a Hongi ki nga iwi o te motu.

(Ref.: M. 383, J. 8/205, Wars 70).

Taku hou kotuku
 Ka whati i te ra,
 Moenga rangatira
 Ki runga o Puhara!
 'A kai atu au
 I te tangata toro.²

Ara taku kai, ko Rewa,³
 Nana koe, e hoa,
 I mate ai.
 Ka kai Tu,⁴
 Ka kai Rangi,
 Ka kai Uenuku,⁵ e i.

¹Puhara: Ko Puhara-te-rangi pa.

²Toro: Mo te ope a Ngapuhi.

³Rewa: Kua whakamaramatia i runga ra.

⁴Tu: Tumatauenga te atua o te riri.

⁵Uenuku: He atua kai tangata no nga iwi o Taranaki.

190.—HE WHAKAORIORI,
 Na Ngati-Porou.

Na Raheha Rairi nga kupu, nga whakamarama.

E ki ana a Raheha, ko te korero a Te Hati Rairi, he whaka-
 oriori tenci mo Poututerangi, he tuakana ki a ratau.

E toru nga whiti o te waiata nei; kaore i ata oti i a
 Raheha. E taia ana me kore e oti i etahi atu.

E ki ana a Waiheke Puha i rongo ia ki a Heni Te Kahurangi,

Ka piki i Totara, ka eke i Pukekura.
 Ka tapatu ki tua ra, ki Rapanga-a-te-hoe.
 E uia mai koe, "Na wai te tamaiti, e?"
 Ki atu e koe, na Mahaki¹ a Iranui,
 Na Kahupakari,² na Te Aomatangi,
 Na Hinerupe ra taua, e tama!
 E whawhai atu ana ki te hungahunga,
 Ki te mikomiko³ o te kainga
 O to tipuna o Te Hukarere.⁴
 Hei kahu mo taua, e tama!

E hika, e, i whangaia taua
 Ki te kai o tawhiti,
 Ki te puarakau. ki te tuku toperu,
 Na Rawaki ra.

Mokai tuatini, mokai tuamano,
 He po i haere ai, he mataku kei taona
 Mo te kuri a Tuwhakairiora,⁵
 Mo Tumoana-whakaheke:
 Tau rawa ki Whangaparaoa:
 Ko moko tona momo, e.

¹Mahaki: I moe a Iranui, tuahine o Kahungunu, i a Hingangaroa, ka
 whanau nga tamariki ko Taua, ko Mahaki, ko Hauiti.

²Kahupakari }
 Te Aomatangi } He tipuna no Ngati-Porou.
 Hinerupe }

³Mikomiko: He rito no te nikau.

⁴Hukarere: Tokorua nga tipuna o tena ingoa. Ko te tuatahi ko Te
 Hukarere, he taina no Tuwhakairiora. I moe tera i a Hinerupe e
 korerotia i runga nei. Ko te tuarua he mokopuna na Tuwha-
 kairiora, na te tama a tera, na Tuterangiwhiu.

⁵Tuwhakairiora. Kua korerotia ake nei.

⁶Whangaparaoa: Te wahi i u mai ai nga waka i Hawaiki; kei Cape
 Runaway.